

AŞIQ İSGƏNDƏR AĞBABALININ QOŞMALARI

Giriş. Aşiq İsgəndər Ağbabanın qüdrətli aşığıdır. O, otuz üç dastanı, onlarla aşiq rəvayətini əzbərdən bilir. Aşiq İsgəndər ifaçı aşiq kimi el-oba arasında tanınmışdı. O, Ağbaba-Çıldır havalarının ("Çıldır divanisi", "Çıldır atüstü", "Ağbabayı", "Konyalı", "Ağbaba qaytarması", "Ağbaba zarıncısı", "Şenlik Mirzəcanısı", "Qurdoğlu", "Köşəbaşı", "Çalpapaq", "Sarı yaylıq", "Otalı qızı", "Dərbədəri", "Diyarbəkri" və s.) mahir ustası sayılırdı. Yaxşı dastançı aşiq kimi şöhrəti eldən-elə, dildən-dilə yayılmışdı. O, həm də yaradıcı aşiq idi. Yaşının ahıl vaxtında doğma el-obasından didərgin düşməsi (1988-ci il enənəni vəhşəti) aşığa çox ağır təsir göstərdiyindən onun yaradıcılığının son dövründə yazdığı şeirlərin ana xəttini qaçqınlıq, didərginlik, yurd nisgili təşkil edir. Təbii Aşiq İsgəndər də erməni vəhşəti nəticəsində var-yoxunu itirib Azərbaycana (Şəmkir) pənah gətirdi. İ.Ələsgərov yazır: "Bu amansız təqiblər (erməni vəhşəti) zamam orda (Ermənistan ərazisi nəzərdə tutulur - T.S.) yaşayan aşıqlarımızın da var-yoxu talan edildi. Amma onlar çəkiddə yüngül, qiymətdə isə çox ağır olan sazlarını götürdülər, onu düşmən təhqiri təhlükəsindən xilas edə bildilər" (1, 14). Bəli, İ.Ələsgərovun qeyd etdiyi kimi, Aşiq İsgəndər Ağbabalı da qaçqın aşıqlarından biri idi. Didərgin aşiq başına gələn qəzavü-qədəri "Neynim" adlı qoşmasında bürüzə verir:

Köç etdim yolumu saldım Şəmkirə,
İtirdim o ana yurdu, neyləyim.
Tərs tale başımdan basdı aşağı,
Fələk döndü, döndü vurdu, neyləyim. (2, 34).

Bu şeir (qoşma) qarşılıq Aşiq Topçu Küftarinin "Ağlaram" adlı qoşması ilə səsləşir:

Söz-söhbət elədim dinlə guş ilən,
Əlvida elədik yar-yoldaş ilən,
Doldu didələrim qanlı yaş ilən,
Qürbət elə düşdü işim, ağlaram (3, 48).

Diqqətlə fikir versək bu şeirdə ("Neynim") "Fələk döndü, döndü vurdu, neyləyim" deyiminin nəyə işarə olduğunu müəyyən edə bilərik. Şair- aşiq bunu deməklə cavan ölənlə oğlu Xurşudu, didərginliyini göz önünə gətirir. Digər tərəfdən Aşiq İsgəndərin ahıl vaxtında, altmış üç yaşında tək-tənha öz ailəsi ilə Şəmkirə pənah gətirməsi də onu sıxır, incidir. Təbii ki, el-obadan, qohum-əqrəbadan ayrı düşən qəlbisinq aşığın elə buna görə dili söz, əli mizrab tutmur, çünki özü dediyi kimi "qanadı qırıqdır", tənhadı, təkdi, bir sözlə arxasızdır. Gördüyümüz kimi, möhürbənddə aşiq öz ərzi-halım yanıqlı bir dillə təsvir edir. Aşığın "Gətirin" adlı başqa bir qoşmasında kədər-qəm, yurd nisgilli notları çox -tündür.

Aşiq İsgəndər Ağbabalı bir qoşnrasında ("Görünməz") bütün Ağbaba kəndlərini yad edir:

lərkənd soyuq bulaqlı,
zukənd sərın yaylaqlı,
alıqlı əziz qonaqlı,
vranlar hanı, görünməz (2, 33).

iki cəhəti ilə diqqət çəkir. Birincisi odur ki, burada Ağbaba bölgəsinin (Amasiya rayonu - T.S.) iyirmidən çox kəndinin adı çəkilir. İkincisi, bu kəndlərin yerləşdiyi ərazi haqqında da mə'lumat verilir. Ağbabanı tanımayan adamlar da bu qeyd edilənlərə əsasən burada təsvir edilən kəndlərin harda yerləşməsinə aydın təsəvvir edə bilərlər. Yurdu əlindən çıxan, dərbədər olan aşiq şeirlərinin birində erməni vəhşiliyini, elin dağılmasını köçəköçünü təsvir edir:

Qoca aşiq keçirdiyi dərd-ələmli, vətənsiz günlərə dözmədiyindən daha şax dayana bilmir, çünki onun qəddimi əyən didərginlikdir. Aşiq yazır:

, daha yerim daldadı.
i ağır günlər daldadı.
r, didərginsən dalda dur,
şax dayanmaz qabaqda (2, 35).

Aşiq İsgəndər Ağbabalı Şəmkirdə el-oba arasında böyük hörmət-izzət, aşiq Murad Niyazlıdan qardaş məhəbbəti görsə də, bir an olsa da onu Ağbaba həsrəti dinc buraxmır. Haqlı olaraq dost-tanışlının onu yoluxmaması və dərd-sərin bilməməsi ilə bağlı kədərini artırdığını göstərir:

Qədrimi bilmədi dostlar-tanışlar,
Dərdim artdı-artdı, biri üç oldu.
Dövrən eləsəm də neçə illərdə,
Fələk belə saldı axrım pıç oldu (2, 35).

Aşiq İsgəndər yaradıcılığının son illərində yazdığı qoşma ("Allah") xüsusilə seçilir. Burada aşiq başına gələn müsibətləri qeyd etməklə bərabər, Ağbabasız dözo bilmədiyini deyərək Allahdan ölüm diləyir:

⁵⁰ AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun aparıcı elmi işçisi, fil.f.d., dosent.

Nə idi suçumuz, de günahımız,
Ay bızı yox yerdən yaradan Allah.
Müsəlman olanən heç gülməz üzü?!
Payımız tululub, yaradan Allah. (2, 36).

Aşiq İsgəndərin yaradıcılığında bayatılara da rast gəlinir. Maraqlıdır ki. Bayatılarda ömrünün son illərinə təsadüf edir. Didərgin aşiq bayatılarının birində qapısını bağlı qoyub, çırağını keçirdiyini yazır:

Ellərim köçdü mənim.
Axırım puçdu mənim.
Qapımı bağlı qoydum,
Çırağım keçdi mənim (2. 7).

Aşiq İsgəndərin didərginlik dövründə (Şəmkirdə yaşayanda) yazdığı şeirlərin içində təcnislər də xüsusi maraq doğurur. Ən qəribəsidir ki, bu şeirlərin hamısı didərginliyə, qaçqınlığa həsr edilmiş, yurdsuzluğun ağır dərini əks etdirir. Aşiq İsgəndər aşiq şeirinin bu çətin növündə öz gücünü sınaqla bərabər, öz ərzi-halını, dərini yanıqlı bir dillə. Təsiri vermək üçün uyğun sözlər, ifadələr tapmış, onlardan cinaslar kimi istifadə etmişdir. "Qanadı" adlı təcnişdə biz bunu tam aydınlığı ilə görürük:

Kömək elə çat dadıma, ya ağa,
Ya da bükdür tez kəfənə, ya ağa
Al verməynən mənım kimi yağa
Kəsik olar qaçqının bir qanadı (2. 37).

Ustad aşiq bu bənddə "ya ağa" sözünü cinas kimi üç mənada (ağa, ağ parça, piyada) işlətməmişdir. Bəndin axırıncı misrası (dördüncü misra) çox uğurlu alınmışdır. AŞIQ bununla (kəsik olar qaçqının bir qanadı) didərgin adamın taleyini qanadının biri qırılan quşa bənzədir. Qanadının biri qırılan quş uça bilmədiyi kimi, vətəni itirən adam da dincliyini, səadətini, xoşbəxtliyini, sağlamlığını itirir, yurd həsrətindən od tutub yanır. Təcnisin sonuncu bəndi də çox təsirlidir:

Ay İsgəndər, son gününə bez ara
Ölüm yeydi sən tək qəmdən bezara
Əzəlini yaşamaqdan bez, ara.
İtirmisən qan hörməti, qan adı (2. 37).

Bu bənddə verilən köməkçi cinaslar da uğurlu alınıb. Birinci misrada "bez ara" (bez, parça mənasında), ikinci misrada "bezib usanan", üçüncü misrada "bezmək" anlamında işlənmişdir. Gördüyümüz kimi, üç bəndlik şeirlə dörd əsas qanadı, altı köməkçi cinas qafiyə işlənmişdir. Folklorşünas alim Elxan Məmmədlinin qeyd etdiyi qəlibə uyğundur. Tədqiqatçı yazır: "Qoşmalarda hər bəndin dörd əsas, altı köməkçi (üç, üç) cinas qafiyələrlə rastlaşırıq (4, 75). Qeyd etdiyimiz təcnişdəki "qanadı" (əsas cinaslar) cinasları müxtəlif anlamlarda (dörd mənada) işlənmişdir. Qanadı (qanamaq), qanadı (qanadı), qanadı (qol-qanadı, insandan söhbət gedir), qan adı (itirmisən qan hörməti, qan adı — dördüncü misranı bir də yada salırıq) burada hörməti, adı itirmək mənasındadır, "qan" "qanmaq". "anlamaq" anlamındadır.

"Yaşa bax" adlı təcnişi də aşiqin ömrünün sonlarında yazılan şeirlərdəndir. Didərgin aşiq böyük məharətlə öz didərgin əhval-ruhiyyəsini, köçkünlüyün əzabını, yurd həsrətinin ağırlığını təsvir etmişdir:

Arı olan çiçəklərdən bal alı.
Əzəl gündən başım olub bəlalı.
Köç üstündə ata-ana, balalı.
Korğun-korğun yanan quru, yaşa bax. (2. 38).

Gördüyümüz kimi, burada da qocaman aşiq sözləri olduqca yerində işlədərək gözəl cinaslar (qədd əyər, qədd əyər, qəddəyər) yaradaraq "Fələk səni qələm kimi qəddəyər" maraqlı, həm də gözəl bir deyim yaratmışdır.

Vətənin baharını yada salan şair-aşiq vətən həsrəti duyğuları ilə orijinal bir təcniş də ("Yaza" "rı") yaratmışdır. O yazır:

Bahar gəldi, yaşıl geydi dərə-düz.
Çiçəkdən çiçəyə qonar yaz arı.
Vətən qürbətdədir, ay dəli könül.
İstər ah çək, istər hönkür, ya zarı.

Aşiqin təsvirindən görüldüyü kimi baharın gəlişi ilə dərə-düz yaşıl geyindiindən arılar gül-çiçəyə qonur, şirə toplayır. Bu təsir bir növ oxucunu sonrakı qəmli notlara hazırlayır. Bəhs etdiyimiz bəndin üçüncü və dördüncü misrasında artıq biz, bu notlarla (qəm-kədər) qarşılaşırıq. Vətən qürbətdə qaldığından könül nə qədər ah çəksə də, zarısa da faydası yoxdur, nə üni çatar, nə əli yetər. Bəli, Aşiq İsgəndər burada maraqlı təzad yaratmışdır. Sonuncu bənddə aşiq son dərəcə kövrək bir ovqatla hisslərini dilə gətirir.

İsgəndərin uçub bürcü-hasarı,
Əli tutmur heç olmasa yaza "r" ı (2, 38).

Dördüncü misrada aşiq "əli tutmur heç olmasa yaza "r" ı" deməklə bir tərəfdən özünün düşkün, qəmli, taqətsiz halını təsvir etsə də, o biri tərəfdən "yaza "r" ı" ifadəsini boşuna işlətməmişdir. Aşiq bu ifadədə ("yaza "r" ı") işlətməklə "rəhman" sözünü (başlangıcı "r" itə başlayır) nəzərdə tutmuşdur. Bildiyimiz kimi, "rəhman" da "Allah" anlamındadır. Bir sözlə, aşiq dər əlində korğun-korğun yandığından son anda Allaha tapınır, pənah gətirir.

Aşiq İsgəndərin divanilərinin içərisində yurd həsrəti, vətən dərini ilə yazılanlar da az deyil. "Gözlə, gözlə

sən”, “Vədəsi” bu qəbildəndir. Aşıq “Gözlə, gözlə sən” divanında göstərir ki, ürəyə Ağbaba adını yazmaqla, xatirələrlə candakı qəmlərin alov-odunu söndürmək miimkün deyil, axı yurd həsrəti ilə köçüb gedənlər kifayət qədərdir. “Vədəsi” divanında da aşıq öz ərzi-halını belə bəyan edir:

Telli sazım qəm ağlayır,
Keçib sənlik vədəsi,
Qədd əyilib, şuxluq itib,
Ötüb mənlük vədəsi,

Təbii ki, Aşıq İsgəndərin yaradıcılığının son dövrü (1988-1992) ağırlı bir vaxtı - didərginliyi əhatə etsə də, onun yaradıcılığında maraqlı mərhələdir. Bu dövrdə yazılan gərayhlar, qoşmalar, təcnislər, divanilər, eləcə də bayatılar kövrək, qəmli notlarla verilsə də, böyük tərbiyəvi əhəmiyyətə malikdir. Çünki bu sözlərdə böyük vətənpərvərlik, yurdsevərlik öz əksini tapmışdır.

Ədəbiyyat

1. Ələsgərov İ. Sazlı-sözlü Göyçə. Bakı, Azərəşr, 1999.
2. Aşıq İsgəndər Ağbabalı. Ayırdılar Ağbabadan, Bakı, Ozan, 1998
3. Fəhreddin Kızımoğlu. Edebiyyatımızda Kars. II kitab, İstanbul, 1958
4. Məmmədli E. Təcnis sənətkarlığı. Bakı, Nafta-pres, 1998

Xülasə

Aşıq İsgəndər Ağbabalı hələ uşaqlıqdan saz-söz sənətinə maraqlı göstərmişdir. Ustad aşıqlardan sənət dərsi aldıqdan sonra aşıqlığa başlamışdır. Aşıq İsgəndər yaradıcı aşıq olmuşdur. Aşıq Hüseyn Saracli, Aşıq İmran, Aşıq Nəsiblə deyişmələri olmuşdur. O, ustad aşıq kimi çoxlu şeyirdə yetişdirmişdir. Yaratdığı qoşmalar, bayatılar dillər əzbəri olmuşdur. Biz də məqaləmizdə onun qoşmalarının təhlilinə geniş yer ayıraraq tədqiqatə cəlb etmişik.

Açar sözlər: aşıq, saz, İsgəndər, şeir, qoşma, folklor, vətən.

Стихи Ашика Искандера Агбабали Резюме

Ашыг Искендер Агбабали с детства интересовался музыкой. Он начал влюбляться после того, как получил уроки рисования от мастеров-любовников. Влюбленный Искандар был творчески влюблен. Были обмены с Ашиком Гусейном Саракли, Ашиком Имраном, Ашиком Насибом. Он также написал много стихов как мастер-любовник. Созданные им двустишия и куплеты запоминаются языками. Разбору его привязанностей мы уделили много места в нашей статье.

Ключевые слова: ашуг, saz, Искандер, поэма, куплет, фольклор, родина.

Poems of Ashik Iskander Agbabali Summary

Ashig İsgender Agbabali has been interested in music since childhood. He started falling in love after receiving art lessons from master lovers. Iskandar in love has been creatively in love. There were exchanges with Ashiq Huseyn Saracli, Ashiq Imran, and Ashiq Nasib. He also produced many poems as a master lover. The couplets and stales he created have become memorized by languages. We have devoted a lot of space to the analysis of his attachments in our article.

Keywords: ashig, saz, Iskander, poem, couplet, folklore, homeland.

RƏYÇİ: dos.L.Ələkbərova